

কাৰ্ল মাৰ্ক্স: ঐতিহাসিক বস্তুবাদ

ঐতিহাসিক বস্তুবাদ হৈছে কাৰ্ল মাৰ্ক্স আৰু ফ্ৰেড্ৰিখ এংগেলছে বিকশিত কৰা মাৰ্ক্সবাদী তত্ত্বৰ এটা মূল ধাৰণা, যিয়ে সময়ৰ লগে লগে সমাজৰ পৰিৱৰ্তন আৰু বিকাশৰ ধৰণটো ব্যাখ্যা কৰে। সমাজৰ বস্তুগত অৱস্থা আৰু অৰ্থনৈতিক গাঁথনিৰেই সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক প্ৰতিষ্ঠানৰ ভিত্তি গঠন কৰে আৰু এই বস্তুগত পৰিস্থিতিৰ পৰিৱৰ্তনে সমাজত পৰিৱৰ্তন ঘটায় বুলি ধাৰণাটোৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গঢ় লৈ উঠিছে।

ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ মূল নীতিসমূহ:

ইতিহাসৰ বস্তুবাদী ধাৰণা:

ঐতিহাসিক বস্তুবাদে ইতিহাসক উৎপাদন পদ্ধতিৰ পৰিৱৰ্তনৰ দ্বাৰা পৰিচালিত শ্ৰেণী সংগ্ৰাম আৰু সংঘাতৰ শৃংখলা হিচাপে লয়। ইয়াৰ বিপৰীতে ইতিহাসৰ আদৰ্শবাদী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ধাৰণা আৰু সংস্কৃতিক পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰাথমিক চালক হিচাপে গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

ইতিহাসৰ বস্তুবাদী ধাৰণা, যাক ঐতিহাসিক বস্তুবাদ বুলিও কোৱা হয়, কাৰ্ল মাৰ্ক্স আৰু ফ্ৰেড্ৰিখ এংগেলছে বিকশিত কৰা মাৰ্ক্সবাদী তত্ত্বৰ এক মূল ধাৰণা। ই সমাজৰ বস্তুগত বা অৰ্থনৈতিক অৱস্থাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি সময়ৰ লগে লগে কেনেকৈ পৰিৱৰ্তন আৰু বিকাশ হয় সেই কথা বুজিবলৈ এক কাঠামো প্ৰদান কৰে।

ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ মতে ঐতিহাসিক বিকাশৰ চালিকা শক্তি হৈছে উৎপাদন মাধ্যমৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ ওপৰত সামাজিক শ্ৰেণীৰ মাজত হোৱা সংগ্ৰাম। এই সংগ্ৰামৰ শিৰা সমাজৰ বস্তুগত অৱস্থাত, বিশেষকৈ উৎপাদন পদ্ধতিত, যিটোৱে জীৱনৰ বস্তুগত প্ৰয়োজনীয়তাসমূহ সমাজে উৎপাদন আৰু পুনৰুৎপাদন কৰা ধৰণক বুজায়।

ঐতিহাসিক বস্তুবাদে যুক্তি আগবঢ়ায় যে উৎপাদন পদ্ধতিৰ পৰিৱৰ্তনে এখন সমাজৰ সামাজিক সম্পৰ্ক, প্ৰতিষ্ঠান আৰু মতাদৰ্শৰ পৰিৱৰ্তন ঘটায়। উদাহৰণস্বৰূপে, সামন্তবাদৰ পৰা পুঁজিবাদলৈ পৰিৱৰ্তনৰ বৈশিষ্ট্য আছিল নতুন প্ৰযুক্তি আৰু উৎপাদনৰ ৰূপৰ বিকাশ যাৰ ফলত পুঁজিবাদী শ্ৰেণীৰ উত্থান আৰু সামন্তীয় অভিজাত শ্ৰেণীৰ অৱনতি ঘটিছিল।

ইতিহাসৰ বস্তুবাদী ধাৰণাটোৰ মূল দিশসমূহ হল-

১) **অৰ্থনৈতিক শক্তিৰ প্ৰাধান্য:** ঐতিহাসিক বস্তুবাদে এই কথা দৃঢ়তাৰে কয় যে উৎপাদনৰ ধৰণ আৰু উৎপাদনৰ সম্পৰ্ককে ধৰি সমাজৰ অৰ্থনৈতিক ভিত্তিই সামাজিক গাঁথনি আৰু বিকাশৰ প্ৰধান নিৰ্ণায়ক। এই অৰ্থনৈতিক ভিত্তিই সমাজৰ ৰাজনৈতিক, আইনী আৰু সাংস্কৃতিক অধিগাঁথনি গঢ়ি তোলে।

২) **দ্বন্দ্বিক দৃষ্টিভঙ্গী:** ঐতিহাসিক বস্তুবাদ দ্বন্দ্বিক প্ৰকৃতিৰ, অৰ্থাৎ ই ইতিহাসক বৈপৰীত্য আৰু সংঘাতৰ দ্বাৰা পৰিচালিত নিৰন্তৰ পৰিৱৰ্তন আৰু বিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়া হিচাপে দেখে। এই

বৈপৰীত্যবোৰ উৎপাদনৰ শক্তি আৰু সম্পৰ্কৰ মাজত থকা অন্তৰ্নিহিত উত্তেজনাৰ পৰাই উদ্ভৱ হয়।

৩) **শ্ৰেণী সংগ্ৰাম:** ঐতিহাসিক বস্তুবাদে ঐতিহাসিক পৰিৱৰ্তনক আগুৱাই নিয়াত শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ ভূমিকাক গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। ইয়াত যুক্তি দিয়া হৈছে যে ইতিহাসৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে শাসক শ্ৰেণী (উৎপাদনৰ মাধ্যম নিয়ন্ত্ৰণ কৰা) আৰু নিপীড়িত শ্ৰেণী (যিসকলে নিয়ন্ত্ৰণ নকৰে)ৰ মাজত সংগ্ৰাম।

৪) **বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তন:** ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে বিপ্লৱী উত্তাল পৰিস্থিতিৰ মাজেৰে প্ৰায়ে উল্লেখযোগ্য সামাজিক পৰিৱৰ্তন ঘটে, য'ত নিপীড়িত শ্ৰেণীয়ে শাসক শ্ৰেণীক উফৰাই পেলায় আৰু নতুন উৎপাদন পদ্ধতি প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

সামগ্ৰিকভাৱে ইতিহাসৰ বস্তুবাদী ধাৰণাটোৱে বিশেষকৈ পুঁজিবাদী সমাজত সামাজিক পৰিৱৰ্তন আৰু উন্নয়নৰ গতিশীলতা বিশ্লেষণ আৰু বুজাৰ বাবে এক শক্তিশালী কাঠামো প্ৰদান কৰে। ই মাৰ্ক্সবাদী তত্ত্বৰ এক কেন্দ্ৰীয় নীতি হৈয়েই আছে আৰু সমাজবিজ্ঞান, নৃতত্ত্ব, ৰাজনীতি বিজ্ঞানকে ধৰি বহুতো অধ্যয়ন ক্ষেত্ৰক প্ৰভাৱিত কৰিছে।

উৎপাদনৰ ধৰণৰ প্ৰাধান্য:

জীৱনৰ বস্তুগত প্ৰয়োজনীয়তাসমূহ সমাজে যিদৰে উৎপাদন আৰু পুনৰুৎপাদন কৰে, সেই ধৰণক উৎপাদন পদ্ধতি বোলে। ঐতিহাসিক বস্তুবাদে যুক্তি আগবঢ়ায় যে উৎপাদন পদ্ধতিয়েই এখন সমাজৰ সামাজিক সম্পৰ্ক, প্ৰতিষ্ঠান আৰু মতাদৰ্শ নিৰ্ধাৰণ কৰে।

উৎপাদন পদ্ধতিৰ প্ৰাধান্যৰ ধাৰণাটো ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ এটা মূল উপাদান, যিটো তত্ত্ব কাৰ্ল মাৰ্ক্স আৰু ফ্ৰেড্ৰিখ এংগেলছে বিকশিত কৰিছিল। এই ধাৰণা অনুসৰি এখন সমাজে উৎপাদন আৰু বিতৰণক সংগঠিত কৰাৰ ধৰণক বুজায় উৎপাদনৰ ধৰণটোৱেই সেই সমাজৰ সামাজিক, ৰাজনৈতিক, সাংস্কৃতিক গাঁথনিৰ প্ৰাথমিক নিৰ্ণায়ক।

মাৰ্ক্সে যুক্তি দিছিল যে প্ৰতিটো উৎপাদন পদ্ধতিৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে উৎপাদনৰ নিৰ্দিষ্ট সম্পৰ্ক, যিবোৰ হৈছে মানুহে উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়াত অংশগ্ৰহণ কৰাৰ লগে লগে যি সামাজিক সম্পৰ্কত প্ৰৱেশ কৰে। উৎপাদনৰ এই সম্পৰ্কসমূহৰ ভিতৰত উৎপাদনৰ মাধ্যমসমূহৰ মালিকীস্বত্ব (যেনে মাটি, কাৰখানা, যন্ত্ৰপাতি) আৰু শ্ৰম বিভাজন আদি অন্তৰ্ভুক্ত।

উৎপাদন পদ্ধতিত উৎপাদন শক্তিসমূহো অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়, যিবোৰ হৈছে উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়াত ব্যৱহাৰ কৰা ভৌতিক আৰু প্ৰযুক্তিগত সম্পদ। ইয়াৰ ভিতৰত সঁজুলি, যন্ত্ৰপাতি, কেঁচামাল আদি অন্তৰ্ভুক্ত।

মাৰ্ক্সে আদিম সাম্যবাদ, দাসত্ব, সামন্তবাদ, পুঁজিবাদ, সমাজবাদকে ধৰি ইতিহাসৰ বুকুত বিদ্যমান কেইবাটাও সুকীয়া উৎপাদন পদ্ধতি চিনাক্ত কৰিছিল। এই প্ৰতিটো উৎপাদন

পদ্ধতিৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে উৎপাদন আৰু উৎপাদন শক্তিৰ নিৰ্দিষ্ট সম্পৰ্ক, যিয়ে পাছলৈ সমাজৰ সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক প্ৰতিষ্ঠানসমূহক গঢ় দিয়ে।

মাৰ্ক্সৰ মতে উৎপাদন পদ্ধতিৰ পৰিৱৰ্তনেই ঐতিহাসিক পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰধান চালক। সমাজসমূহে নতুন প্ৰযুক্তিৰ বিকাশৰ লগে লগে আৰু...d উৎপাদন সংগঠিত কৰাৰ উপায়, উৎপাদনৰ সম্পৰ্ক আৰু ইয়াৰ ওপৰত নিৰ্মিত সামাজিক গাঁথনিও সলনি হয়। ইয়াৰ ফলত সামাজিক সংঘাতৰ সৃষ্টি হ'ব পাৰে কাৰণ সমাজৰ ভিতৰৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীয়ে নিজৰ স্বার্থ পূৰণৰ বাবে বৰ্তমানৰ উৎপাদন পদ্ধতিটোক সুৰক্ষিত বা পৰিৱৰ্তন কৰিব বিচাৰে।

সামগ্ৰিকভাৱে মাৰ্ক্সৰ ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ তত্ত্ব আৰু সময়ৰ লগে লগে সমাজৰ বিকাশ আৰু পৰিৱৰ্তন কেনেকৈ হয় সেই বিষয়ে তেওঁৰ বিশ্লেষণ বুজিবলৈ উৎপাদন পদ্ধতিৰ প্ৰাধান্যৰ ধাৰণাটোৱেই কেন্দ্ৰীয়।

দ্বান্দ্ৰিক পদ্ধতি:

ঐতিহাসিক বস্তুবাদ ইতিহাসৰ দ্বান্দ্ৰিক বুজাবুজিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গঢ় লৈ উঠিছে, যিয়ে ইতিহাসক বিদ্যমান সামাজিক ব্যৱস্থাৰ অন্তৰ্নিহিত বৈপৰীত্যৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা অহৰহ পৰিৱৰ্তন আৰু বিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়া হিচাপে দেখে।

দ্বান্দ্ৰিক পদ্ধতি হৈছে বিশ্লেষণৰ এক পদ্ধতি আৰু কাৰ্ল মাৰ্ক্স আৰু ফ্ৰেড্ৰিখ এংগেলছে তেওঁলোকৰ ৰচনাত ব্যৱহাৰ কৰা এক দাৰ্শনিক কাঠামো। ই হেগেলীয় দ্বান্দ্ৰিকতা আৰু বস্তুবাদৰ সংশ্লেষণ দ্বান্দ্ৰিক বস্তুবাদৰ নীতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গঢ় লৈ উঠিছে।

ইয়াৰ মূলতে দ্বান্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগীয়ে বাস্তৱৰ গতিশীল আৰু বিৰোধী প্ৰকৃতিৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। ই সমাজ, ইতিহাস আৰু প্ৰকৃতিক বিৰোধী শক্তিৰ আন্তঃক্ৰিয়াৰ জৰিয়তে অহৰহ পৰিৱৰ্তিত আৰু বিকশিত হোৱা বুলি ভাবে। বৈপৰীত্য নামেৰে জনাজাত এই বিৰোধী শক্তিবোৰক সকলো বস্তুৰ অন্তৰ্নিহিত হিচাপে দেখা যায় আৰু পৰিৱৰ্তন আৰু বিকাশৰ উৎস।

দ্বান্দ্ৰিক পদ্ধতিৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে কেইবাটাও মূল নীতি:

১) **দ্বান্দ্ৰিক বস্তুবাদ:** এইটোৱেই হৈছে হেগেলীয় দ্বান্দ্ৰিক আৰু বস্তুবাদৰ সংমিশ্ৰণ ঘটোৱা দ্বান্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগীৰ দাৰ্শনিক ভেটি। ইয়াত দৃঢ়তাৰে কোৱা হৈছে যে বস্তুগত পৰিস্থিতি, যেনে উৎপাদনৰ ধৰণ, ধাৰণা বা আধ্যাত্মিক শক্তিৰ পৰিৱৰ্তে ঐতিহাসিক পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰধান চালক।

২) **বিপৰীতমুখী ঐক্য আৰু সংগ্ৰাম:** এই নীতিয়ে দৃঢ়তাৰে কয় যে সকলো বস্তুৰে ভিতৰত বৈপৰীত্য বা বিৰোধী শক্তি থাকে। এই বৈপৰীত্যবোৰ অহৰহ উত্তেজনা আৰু সংগ্ৰামৰ অৱস্থাত আছে, যাৰ ফলত পৰিৱৰ্তন আৰু বিকাশৰ দিশত আগবাঢ়িছে। উদাহৰণস্বৰূপে, পুঁজিবাদত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণী (উৎপাদন মাধ্যমৰ মালিক) আৰু সৰ্বহাৰা (শ্ৰমিক)ৰ মাজত হোৱা বৈপৰীত্যই শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ সূচনা কৰে।

৩) **অস্বীকাৰৰ অস্বীকাৰ:** এই নীতিত পৰিৱৰ্তন আৰু বিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। ইয়াৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে বৈপৰীত্যবোৰ উন্মোচিত হোৱাৰ লগে লগে আৰু সমাধান হোৱাৰ লগে লগে নতুন বৈপৰীত্যৰ উন্মেষ ঘটে, যাৰ ফলত উচ্চ পৰ্যায়ৰ বিকাশ ঘটে। উদাহৰণস্বৰূপে, সামন্তবাদৰ পৰা পুঁজিবাদলৈ পৰিৱৰ্তনৰ লগত উৎপাদনৰ সামন্তীয় সম্পৰ্কৰ অস্বীকাৰ আৰু পুঁজিবাদী সম্পৰ্কৰ উত্থান জড়িত হৈ থাকে, যিবোৰত নিজেই নতুন বৈপৰীত্য সন্নিবিষ্ট কৰা হয়।

৪) **পৰিমাণৰ গুণগত পৰিৱৰ্তন:** এই নীতিত বৰ্ণনা কৰা হৈছে যে ক্ৰমান্বয়ে পৰিমাণগত পৰিৱৰ্তনে কেনেকৈ হঠাতে গুণগত পৰিৱৰ্তন ঘটাব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ আকাৰ বৃদ্ধি হোৱাৰ লগে লগে (এটা পৰিমাণগত পৰিৱৰ্তন) ই এনে এটা পৰ্যায় পাব পাৰে যে ই নিজৰ সামূহিক শক্তিৰ প্ৰতি সচেতন হৈ পুঁজিবাদী সম্পৰ্কক প্ৰত্যাহ্বান জনাবলৈ আৰম্ভ কৰিব (গুণগত পৰিৱৰ্তন)।

৫) **ঐতিহাসিক নিৰ্দিষ্টতা:** দ্বান্ধিক দৃষ্টিভংগীয়ে এই কথাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে যে প্ৰতিখন সমাজ আৰু ঐতিহাসিক যুগৰ নিজস্ব বৈপৰীত্য আৰু বিকাশৰ পথ আছে। ই ইতিহাসৰ সাৰ্বজনীন নিয়মৰ ধাৰণাক নাকচ কৰি তাৰ পৰিৱৰ্তে সুনিৰ্দিষ্ট ঐতিহাসিক বিশ্লেষণৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

দ্বান্ধিক দৃষ্টিভংগীয়ে সামাজিক পৰিৱৰ্তন আৰু বিকাশক বিৰোধী শক্তিৰ আন্তঃক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা পৰিচালিত এক গতিশীল আৰু পৰস্পৰ বিৰোধী প্ৰক্ৰিয়া হিচাপে বুজিবলৈ এক কাঠামো প্ৰদান কৰে।

ভিত্তি আৰু অধিগাঁথনি:

ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ মতে সমাজৰ অৰ্থনৈতিক ভিত্তি (উৎপাদনৰ ধৰণ)ই সেই ভেটি গঠন কৰে যাৰ ওপৰত সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক অধিগাঁথনি গঢ় লৈ উঠে। ভিত্তিৰ পৰিৱৰ্তনে অধিগাঁথনিৰ পৰিৱৰ্তন ঘটায়।

ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ মতে ভিত্তি আৰু অধিগাঁথনি হৈছে এনে মূল ধাৰণা যিয়ে সমাজৰ অৰ্থনৈতিক গাঁথনি (ভিত্তি) আৰু ইয়াৰ সাংস্কৃতিক, ৰাজনৈতিক আৰু আইনী প্ৰতিষ্ঠান (অধিগাঁথনি)ৰ মাজৰ সম্পৰ্ক ব্যাখ্যা কৰে। এই ধাৰণাটো কাৰ্ল মাৰ্ক্স আৰু ফ্ৰেড্ৰিখ এংগেলছে সমাজ আৰু ইতিহাসৰ বিশ্লেষণৰ অংশ হিচাপে গঢ়ি তুলিছিল।

১) **ভিত্তি:** ভিত্তি বুলিলে উৎপাদনৰ মাধ্যম (যেনে মাটি, কাৰখানা, আৰু যন্ত্ৰপাতি) আৰু উৎপাদনৰ সম্পৰ্ক (সামগ্ৰী উৎপাদনৰ সময়ত মানুহে যি সামাজিক সম্পৰ্কত প্ৰৱেশ কৰে)কে

ধৰি সমাজৰ অৰ্থনৈতিক ভেটিক বুজায়। ভিত্তি হৈছে সমাজৰ সামগ্ৰিক গাঁথনি আৰু ইয়াৰ উৎপাদন শক্তিৰ বিকাশৰ প্ৰাথমিক নিৰ্ণায়ক।

২) অধিগাঁথনি: অধিগাঁথনিয়ে সমাজৰ ৰাজনৈতিক, আইনী, ধৰ্মীয়, সাংস্কৃতিক প্ৰতিষ্ঠানকে ধৰি সকলো অ-অৰ্থনৈতিক দিশ সামৰি লয়। এই প্ৰতিষ্ঠানসমূহ অৰ্থনৈতিক ভিত্তিৰ দ্বাৰা গঢ় লৈ উঠে আৰু বৰ্তমানৰ অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা বজাই ৰখা আৰু ন্যায্যতা প্ৰদানৰ কাম কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, আইনী ব্যৱস্থাই শাসক শ্ৰেণীক উপকৃত কৰা সম্পত্তিৰ অধিকাৰ বলবৎ কৰিব পাৰে, আনহাতে ধৰ্মীয় প্ৰতিষ্ঠানে সামাজিক স্তৰৰ মতাদৰ্শগত ন্যায্যতা প্ৰদান কৰিব পাৰে।

ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ মতে ভিত্তি আৰু উপগাঁথনি পৃথক বা স্বতন্ত্র সত্তা নহয় বৰঞ্চ ই আন্তঃসংযোগী আৰু পৰস্পৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। অৰ্থনৈতিক ভিত্তিৰ পৰিৱৰ্তন, যেনে প্ৰযুক্তিগত উন্নতি বা উৎপাদনৰ ধৰণৰ পৰিৱৰ্তনে বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীৰ দৰে শাসক শ্ৰেণীৰ বিৰুদ্ধে নতুন সামাজিক ব্যৱস্থা স্থাপন কৰিবলৈ।

৩) সম্পত্তিৰ সম্পৰ্কৰ ৰূপান্তৰ: ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তনৰ এটা মূল দিশ হল সম্পত্তিৰ সম্পৰ্কৰ ৰূপান্তৰ। পুঁজিবাদী সমাজত বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীয়ে উৎপাদনৰ মাধ্যম (কাৰখানা, মাটি ইত্যাদি)ৰ মালিক হয়, আনহাতে সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীয়ে জীয়াই থাকিবলৈ নিজৰ শ্ৰম শক্তি বিক্ৰী কৰিব লাগিব। বিপ্লৱে উৎপাদন মাধ্যমৰ ব্যক্তিগত মালিকীস্বত্ব বিলুপ্ত কৰি সামূহিক বা ৰাজহুৱা মালিকীস্বত্ব প্ৰতিষ্ঠা কৰিব বিচাৰে, যিটো সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠাত দেখা যায়।

৪) সংক্ৰমণকাল: মাৰ্ক্সবাদীসকলে বিশ্বাস কৰে যে সফল বিপ্লৱৰ পিছত এটা পৰিৱৰ্তনকাল থাকে য'ত পুৰণি সামাজিক ব্যৱস্থাটো ভাঙি পেলোৱা হয়, আৰু নতুন ব্যৱস্থাটো প্ৰতিষ্ঠা হয়। এই সময়ছোৱাত তীব্ৰ শ্ৰেণী সংগ্ৰাম আৰু নতুন উৎপাদন পদ্ধতিৰ লগত মিলি সমাজৰ প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰ পুনৰ্গঠন। উদাহৰণস্বৰূপে, পুঁজিবাদৰ পৰা সমাজবাদলৈ পৰিৱৰ্তন হ'লে প্ৰতিবিপ্লৱী শক্তিক দমন কৰি সমাজবাদী নীতি ৰূপায়ণ কৰিবলৈ সৰ্বহাৰাৰ একনায়কত্ববাদ স্থাপন কৰা হ'ব।

৫) বিশ্বব্যাপী প্ৰভাৱ: ঐতিহাসিক বস্তুবাদে বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তনৰ বিশ্বব্যাপী প্ৰভাৱকো বিবেচনা কৰে। মাৰ্ক্স আৰু এংগেলছে কল্পনা কৰিছিল যে উন্নত পুঁজিবাদী দেশসমূহত সফল বিপ্লৱৰ ফলত আন ঠাইতো একেধৰণৰ বিপ্লৱৰ সূচনা হ'ব, যাৰ ফলত বিশ্বব্যাপী সমাজবাদী সমাজৰ সৃষ্টি হ'ব। এই ধাৰণাটোৱে ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ আন্তৰ্জাতিকতাবাদী দৃষ্টিভঙ্গীক আণ্ডাৰলাইন কৰে।

সামৰণিত কব পাৰি যে বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তন ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ এক মৌলিক ধাৰণা, যিয়ে শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ শিখৰ আৰু সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক সম্পৰ্কৰ ৰূপান্তৰক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। উৎপাদন মাধ্যমৰ উমৈহতীয়া মালিকীস্বত্বৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শ্ৰেণীহীন সমাজৰ দিশত অগ্ৰগতিৰ এক প্ৰয়োজনীয় পদক্ষেপ হিচাপে ইয়াক দেখা যায়।

ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ সমালোচনা

ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ সমালোচকসকলে ইয়াৰ কেন্দ্ৰীয় নীতিসমূহৰ ওপৰত কেইবাটাও আপত্তি উত্থাপন কৰিছে। কিছুমান মূল সমালোচনাৰ ভিতৰত আছে-

১) **নিৰ্ধাৰিততাবাদ:** সমালোচকসকলে ঐতিহাসিক বস্তুবাদ অত্যধিক নিৰ্ধাৰিত বুলি যুক্তি আগবঢ়ায়, ইয়াৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে ঐতিহাসিক পৰিঘটনাসমূহ কেৱল অৰ্থনৈতিক কাৰকৰ দ্বাৰা নিৰ্ধাৰিত। তেওঁলোকৰ মতে এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ইতিহাস গঢ় দিয়াত মানৱ এজেন্সী, ধাৰণা আৰু সংস্কৃতিৰ ভূমিকাক উপেক্ষা কৰে।

২) **হাসবাদ:** সমালোচকসকলে ঐতিহাসিক বস্তুবাদক হাসবাদী বুলি অভিযোগ কৰে, জটিল ঐতিহাসিক পৰিঘটনাক অৰ্থনৈতিক কাৰকলৈ হাস কৰে। তেওঁলোকৰ মতে ঐতিহাসিক পৰিঘটনাসমূহ ৰাজনৈতিক, সাংস্কৃতিক আৰু সামাজিক গতিশীলতাকে ধৰি বিভিন্ন কাৰকৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হয়, যিবোৰৰ তত্ত্বত পৰ্যাপ্ত হিচাপ দিয়া হোৱা নাই।

৩) **উদ্দেশ্যবাদ:** কিছুমান সমালোচকে যুক্তি আগবঢ়ায় যে ঐতিহাসিক বস্তুবাদ উদ্দেশ্যবাদকেল, অৰ্থাৎ ই ইতিহাসৰ পূৰ্বনিৰ্ধাৰিত শেষ লক্ষ্য (অৰ্থাৎ সাম্যবাদৰ প্ৰতিষ্ঠা) স্থাপন কৰে। সমালোচকসকলে কয় যে ইতিহাস কোনো নিৰ্দিষ্ট শেষ বিন্দুৰ দিশে ৰৈখিকভাৱে আগবাঢ়িবলৈ লাগিব বুলি ক'ব নোৱাৰি আৰু ভৱিষ্যত অভাৱনীয়।

৪) **শ্ৰেণী হাসবাদ:** সমালোচকসকলে ঐতিহাসিক বস্তুবাদক অন্যান্য ধৰণৰ সামাজিক সংঘাত আৰু পৰিচয় বাদ দি শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ ওপৰত অত্যধিক মনোনিৱেশ কৰা বুলি অভিযোগ কৰে। তেওঁলোকে যুক্তি আগবঢ়ায় যে ইতিহাস গঢ় দিয়াত জাতি, লিংগ বা জাতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কৰা আন আন ধৰণৰ অত্যাচাৰবোৰো সমানেই গুৰুত্বপূৰ্ণ।

৫) **অভিজ্ঞতাভিত্তিক বৈধতা:** কিছুমান সমালোচকে ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ অভিজ্ঞতাভিত্তিক বৈধতাক লৈ প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰি কয় যে ই সদায় ঐতিহাসিক পৰিঘটনাৰ সঠিক ব্যাখ্যা নকৰে। তেওঁলোকে এনে কিছুমান দৃষ্টান্তলৈ আঙুলিয়াই দিয়ে যত বিশুদ্ধ অৰ্থনৈতিক কাৰকৰ বাহিৰে আন কাৰণত বিপ্লৱ বা সামাজিক পৰিৱৰ্তন ঘটিছে।

৬) **সংস্কৃতিৰ অৱহেলা:** সমালোচকসকলে যুক্তি আগবঢ়ায় যে ঐতিহাসিক বস্তুবাদে ইতিহাস গঢ় দিয়াত সংস্কৃতিৰ ভূমিকাক অৱহেলা কৰে। তেওঁলোকৰ মতে বিশ্বাস, মূল্যবোধ, নীতি-নিয়ম আদি সাংস্কৃতিক কাৰকে মানুহৰ আচৰণ আৰু ঐতিহাসিক পৰিঘটনা গঢ় দিয়াত উল্লেখযোগ্য ভূমিকা পালন কৰে।

সামগ্ৰিকভাৱে মাৰ্ক্সবাদী চিন্তাধাৰাক গঢ় দিয়াত ঐতিহাসিক বস্তুবাদে প্ৰভাৱশালী হৈ আহিছে আৰু ঐতিহাসিক বিকাশৰ মূল্যৱান অন্তৰ্দৃষ্টি প্ৰদান কৰিছে যদিও ইয়াৰ সমালোচকসকলৰ অবিহনে নহয়। সমালোচকসকলে ইয়াৰ নিৰ্ধাৰকতাবাদ, হ্রাসবাদ, উদ্দেশ্যবাদ আৰু ঐতিহাসিক পৰিৱৰ্তনৰ ব্যাখ্যাত অ-অৰ্থনৈতিক কাৰকৰ অৱহেলাৰ বিষয়ে বৈধ উদ্বেগ প্ৰকাশ কৰিছে।

ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ সমালোচকসকলে যুক্তি আগবঢ়ায় যে ই ঐতিহাসিক বিকাশৰ জটিলতাক অতি সৰল কৰি তোলে আৰু ইতিহাস গঢ় দিয়াত ধাৰণা, সংস্কৃতি আৰু ব্যক্তিৰ ভূমিকাক অৱহেলা কৰে। কিন্তু সমৰ্থকসকলে যুক্তি আগবঢ়ায় যে ঐতিহাসিক বস্তুবাদে সামাজিক পৰিৱৰ্তন আৰু উন্নয়নৰ অন্তৰ্নিহিত গতিশীলতাক বুজিবলৈ এক শক্তিশালী কাঠামো প্ৰদান কৰে।

সামৰণিত ক'ব পাৰি যে ঐতিহাসিক বস্তুবাদ হৈছে কাৰ্ল মাৰ্ক্স আৰু ফ্ৰেড্ৰিখ এংগেলছে বিকশিত কৰা এক তত্ত্ব যিয়ে ঐতিহাসিক বিকাশ আৰু সামাজিক পৰিৱৰ্তনক বস্তুগত পৰিস্থিতিৰ চৰমাৰে ব্যাখ্যা কৰিব বিচাৰে, বিশেষকৈ উৎপাদন পদ্ধতি। ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ মতে উৎপাদনৰ মাধ্যম আৰু উৎপাদনৰ সম্পৰ্ককে ধৰি সমাজৰ অৰ্থনৈতিক ভিত্তিই সেই ভেটি গঠন কৰে যাৰ ওপৰত অধিগাঁথনি নামেৰে জনাজাত সমাজৰ বাকী অংশ গঢ় লৈ উঠে।

ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ মূল দিশসমূহৰ ভিতৰত উৎপাদন পদ্ধতিৰ প্ৰাধান্য, ইতিহাসৰ প্ৰতি দ্বান্দিবক দৃষ্টিভংগী আৰু শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ ধাৰণা আদি অন্তৰ্ভুক্ত। ঐতিহাসিক বস্তুবাদৰ ধাৰণায়ে উৎপাদনৰ ধৰণৰ পৰিৱৰ্তনে ঐতিহাসিক অগ্ৰগতিৰ সূচনা কৰে, যাৰ ফলত নতুন সামাজিক সম্পৰ্ক আৰু প্ৰতিষ্ঠানৰ বিকাশ ঘটে। দ্বান্দিবক দৃষ্টিভংগীয়ে ঐতিহাসিক পৰিঘটনাৰ আন্তঃসংযোগ আৰু সামাজিক পৰিৱৰ্তনৰ গতিশীল প্ৰকৃতিৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। শ্ৰেণী সংগ্ৰামক ঐতিহাসিক পৰিৱৰ্তনৰ ইঞ্জিন হিচাপে দেখা যায়, সামাজিক শ্ৰেণীৰ মাজত সংঘাতই সমাজৰ ৰূপান্তৰক আগুৱাই লৈ যায়।

সামগ্ৰিকভাৱে ঐতিহাসিক বস্তুবাদে সমাজৰ ঐতিহাসিক গতিশীলতাক বুজিবলৈ এক মূল্যৱান কাঠামো প্ৰদান কৰে, মানৱ ইতিহাস গঢ় দিয়াত বস্তুগত পৰিস্থিতি আৰু সামাজিক সম্পৰ্কৰ গুৰুত্বৰ ওপৰত আলোকপাত কৰে।